

І.А.ШОВКУН, к.е.н., старший науковий співробітник,
Інститут економіки НАН України

ІНСТИТУЦІЙНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

На стартовому етапі реформ Україна входила в елітну групу країн з найвищим рівнем наукомісткості економіки. Зокрема, науковий потенціал України працював на потреби всього колишнього Союзу, тому витрати на науку були високими - в 1990 р. досягали 3,02% від ВВП України [1], що зіставно з відповідними показниками найрозвинутіших країн світу - Японії (2,9%), США (2,6%), Німеччини (2,5%), Франції (2,4%), Великобританії (2,2%) [2]. Разом з тим рівень технологічного розвитку вітчизняної економіки був нижчий від цих країн, значна частка продукції була неконкурентоспроможною на світових ринках, науковий потенціал використовувався менш продуктивно і все ж таки країна залишалася індустріально розвиненою - в структурі промислового виробництва основна частка належала машинобудуванню та металообробці. Наступна ринкова трансформація, що проводилася за моделями, придатними для нерозвинених у науково-технічному плані економік, змістила домінанти економічного розвитку в бік сировинних галузей та згорання наукомістких виробництв замість очікуваного удосконалення структури економіки та підвищення її ефективності. Потенціал науки виявився незатребуваним, витрати на науку скорочувалися як непродуктивні, що спричинило згорання масштабів сфери науки. Впродовж 1990-2002 рр. частка витрат на НДДКР у ВВП України зменшилася більше ніж у 2,5 рази і в 2002 р. становила -1,18 %, при цьому обсяг реального фінансування НДДКР, перерахований за дефлятором ВВП, скоротився у 5,3 рази й склав 18,8% порівняно з 1990 р. [3]. Падаюча економіка країни у пострадянський період потягла за собою науково-технічну сферу, спричинивши деградацію науки та високотехнологічних галузей.

Надії на те, що ринкові механізми автоматично забезпечать модернізацію економіки, високу якість розвитку завдяки

включенню інноваційних факторів, не виправдалися. Дійсно, на ту економічну кризу, яку пережила Україна внаслідок втрати традиційних ринків збуту на тлі неконкурентоспроможності підприємств, ринкова економіка відповіла б між- і внутрішньогалузевим перерозподілом капіталу та робочої сили, реструктуризацією виробництв, активною інноваційною стратегією. Натомість відповіддю економічних агентів українського ринку було створення принципово нового типу господарювання, де бартер, приховування прибутку, неплатежі контрагентам - постачальникам, працівникам і бюджету - є формою зниження витрат виробництва, а згода виробника на оплату його продукції бартером чи неплатежі — формою зниження ціни продукції [4]. Тобто стали утворюватися неформальні інститути, які структурували відносини та взаємодію між агентами в економіці перехідного періоду. Паралельно створювалися законодавчі норми та елементи ринкової інфраструктури, однак економічні агенти виявляли опір слідуванню формальним інститутам, вважаючи їх неефективними для себе. Такі неформальні інститути діють, передусім, у тіншовому секторі економіки (масштаби якого, за деякими оцінками, сягають 60%), але мають вплив і поза його межами. Порівняно з інститутами ринкової економіки ці інститути є сурогатами, оскільки вони не гарантують сталість системи на макро- та мікрорівні, не забезпечують нормальний саморозвиток економіки на інноваційній основі. Між тим переваги ринкової економіки можуть проявитися передусім на основі розвитку ефективного підприємництва, захищених контрактних відносин, ліквідного ринку капіталів, чітких правил функціонування суб'єктів економіки, нормальної конкуренції на ринках. Досвід реформування вітчизняної економіки, а також інших пострадянських країн довів стратегічну важли-

вість інституційної трансформації, її провідну роль порівняно з економічною політикою.

Недооцінка значення інститутів призводить до втрати країною можливостей розбудови сучасної постіндустріальної (інформаційної) економіки – економіки знань, індикаторами якої є ефективність використання інтелектуального потенціалу та здійснення інновацій. Намагання подолати зазначені негативні тенденції через зміну стратегії реформ, утвердження інноваційної моделі розвитку [5], досі не змогли змінити інерцію попереднього курсу, і це має логічне інституційне пояснення. Таким чином, постає питання, які саме інституційні умови заважають набуттю економікою інноваційної спрямованості та чи існує варіант змін інституційного середовища, який би зробив неможливим збереження консервативного напрямку розвитку?

Для вітчизняної наукової літератури, присвяченої проблемам інноваційного розвитку, вже стало прохідною темою розповідати про те, яку велику роль відіграють інновації в економічному розвитку країн Заходу, подаються оціночні показники внеску фактору інновацій у зростання ВВП тих країн, наводяться різні методики, якими користуються західні аналітики для своїх оцінок [6]. Представники неокласичної школи економічної теорії присвятили цій темі багато досліджень, починаючи від Й.Шумпетера до Р.Солоу, Е.Деннісона, П.Роумера. Зважаючи на вражаючі розміри показників вкладу інновацій в економічне зростання, що, за деякими джерелами, перевищують 90% , вітчизняні науковці, а вслід за ними й політики не перестають переконувати суспільство у корисності інновацій. Наприклад, в монографії В.Л.Осецького, де інновації розглядаються під кутом інвестиційних процесів, розповідається про те, що інноваційна діяльність „може бути важливим важелем усунення багатьох кризових явищ; стимулом у розвитку фундаментальної науки; ...сприяти прискоренню конверсії військового виробництва з максимальним ефектом для перетворення технологічних основ цивільного

виробництва; забезпечувати проведення структурної перебудови і господарського піднесення регіонів та окремих галузей народного господарства; сприяти вирішенню проблем послаблення залежності від імпорту нових технологій та скорочення бюджетного дефіциту і платіжного балансу” тощо [7]. Не менш яскраво переконують інші автори: „на етапі трансформації економіки розвиток інвестиційно-інноваційного комплексу країни є визначальним фактором рейтингової динаміки як внутрішньої, так і зовнішньої конкурентоспроможності країни” [8].

Однак результат від цього самонавіювання такий самий, як у східній приказці – скільки не кажи „халва”, в роті солодко не стане. Для України проблема полягає не в тому, що хтось не розуміє чи заперечує корисність інновацій, а в тому, що пряме перенесення неокласичних моделей, які розроблялися в високорозвинених країнах світу та є адекватними лише для їхніх умов, в країни з перехідною економікою не досягає очікуваних ефектів. Інноваційний процес в Україні вже тривалий час знаходиться на точці „замерзання”. Зрушити ситуацію на краще не допомогли й численні рішення, що приймалися на високому державному рівні [9]. Вже давно відомо, що жодні добрі наміри самі по собі не дають результатів, якщо для їх реалізації не підготовлено ґрунту. Таким ґрунтом для економіки є інституційна структура суспільства. Застосування вітчизняними науковцями методів інституційної теорії до аналізу процесів, що відбуваються в українській економіці, дозволяє не лише констатувати, що традиційна макроекономічна політика не спрацьовує в умовах перехідного стану економіки [10], але й вказати причини – невідповідність інституційних структур завданням ринкових реформ [11]. Дослідження впливу інституційної структури суспільства на інноваційні процеси поки що здійснюється за окремими напрямками і не має цілісного характеру. Зокрема, відбувається усвідомлення, що утвердження України як високотехнологічної держави потребує опрацювання та реалізації державної політики, спрямованої на створення

необхідних економічних, інституційних, науково-технічних передумов [8]. Констатується вплив інновацій на конкурентоспроможність країни та залежність інноваційної активності від стимулів інституту ринкової конкуренції [12]. Утверджується розуміння, що створення формальних інститутів (політичних рішень, законодавства) саме по собі не зможе розкрутити „маховик інновацій” [13]. Досліджується специфіка інституційно-функціональної трансформації елементів національної науково-технічної сфери в процесі становлення ринкової системи [14]. Обґрунтовуються комплексні заходи з розвитку системи інституційного забезпечення інноваційної інфраструктури - венчурного підприємництва, тісного узгодження діяльності академічної науки з галузевою та заводською через створення підприємницьких структур венчурного капіталу [15].

Метою нашої роботи є доведення доцільності застосування методології інституційного аналізу для обґрунтування об'єктивного характеру взаємозв'язків між інститутами ринку, конкуренції, підприємництва тощо та якістю економічного розвитку; з'ясування специфіки інституційного середовища України, що перешкоджає перетворенню інновацій у потужний актив зростання економіки.

Вихідною передумовою будь-якої неокласичної моделі економічного зростання є існування ефективних інститутів ринку, передусім добре розробленої схеми прав власності, підкріпленої конкуренцією між товаровиробниками. На конкурентному ринку діяльність економічних агентів підпорядкована стимулам максимізації прибутків, завдяки яким виникає попит на нові технології, кожна з яких оцінюється за зростаючою граничною ефективністю, відбувається практична реалізація продуктивних і технологічних інновацій. Останні забезпечують ефективніше виробництво кінцевої продукції, що для виробника товарів (включаючи і науковця) означає отримання додаткового (порівняно з середнім) прибутку, а для споживача – зниження ціни товару на одиницю корисності. Таким чином завдяки ринковій конкуренції автоматично

підтримується механізм інноваційного розвитку господарської системи, в т.ч. забезпечується органічний взаємозв'язок науки з виробництвом, ефективний попит на наукові дослідження та розробки.

Іншою передумовою неокласичних моделей є нульові трансакційні витрати – тоді дійсно збільшення обсягу знань та їх застосування (у речовому та матеріальному капіталі) стає ключем до матеріального благополуччя членів суспільства. Неокласичний аналіз не дає відповіді на питання, чому потенціал технологій (які є в основному доступними) реалізується у світі неоднаково, обумовлюючи прірву між багатими і бідними країнами. В неокласичній теорії технологія завжди розглядалась як екзогенний фактор, тому вона не вкладалась в теорію [16].

Значимість динаміки інституційної структури суспільства для розвитку національної економіки була не тільки обґрунтована теоретично для розвинених ринкових економік, але й наочно підтверджена в процесі ринкових перетворень на теренах країн колишньої соціалістичної системи. Інституційна обумовленість досягнутого рівня соціально-економічного розвитку будь-якої країни та майбутніх перспектив вже стала загально визнаним положенням економічної науки. Однак низка питань залишається й досі недостатньо вивченою. Для теми нашої роботи таким питанням є дослідження сутності взаємодії інститутів й інноваційних (науково-технологічних) параметрів економічного розвитку.

Відповідь на поставлене питання можна знайти в роботах з неоінституційної економічної теорії, методологія якої забезпечується інструментарієм нормативного аналізу [17]. Неоінституціоналізм при розгляді реальних економічних механізмів за базу порівняння обирає не уявні конструкції, а альтернативи, що існують на практиці. Тим самим відхиляється принцип інших шкіл економічної теорії, які порівнюють моделі реальної та недосконалої економіки з ідеальним неіснуючим зразком, що влучно названо “економікою нірвани”. Відмова від спрощеного підходу до розгляду явищ реальної економіки, дозво-

ляє виявити, що в дійсності трансакційні витрати завжди позитивні, що права власності ніколи не бувають повністю визначені й абсолютно надійно захищені, що будь-які контракти є неповними, а їх учасники схильні до порушення прийнятих на себе зобов'язань, що також дає підстави для переоцінки багатьох форм державного втручання в економіку.

Неперевершена важливість інститутів для економічного розвитку підтверджується наступними розмірковуваннями, що базуються на теоремі Коуза та її інтерпретаціях [18]. Якщо припустити, що трансакційні витрати незначні або й зовсім відсутні, то будь-яка економіка буде розвиватися за оптимальною траєкторією, незалежно від набору інститутів, який вона має. За відсутності трансакційних витрат всюди й завжди складався б оптимальний для економічного розвитку набір інститутів, оскільки було б легко замінити застарілий інститут, що заважає розвитку, на новий, більш корисний. У подібному випадку технічний прогрес і накопичення капіталу (матеріально-речового та людського) автоматично забезпечували б економічне зростання. Насправді ж у сучасному світі цього не відбувається, економічне зростання не є частим явищем, а притаманне лише певному колу країн. Саме через неефективність інституційної матриці, високі трансакційні витрати, непевність прав власності, неповноту і невиконання контрактів тощо більша частина країн світу неспроможна повною мірою скористатися можливостями нових технологій. Це положення підтверджується відомим перуанським дослідником Ернандо де Сото в книзі „Загадка капіталу”. Він ставить питання – чи досяг би успіху Білл Гейтс, якби закони США не гарантували йому виконання контрактів, якби не було системи страхування ризиків, можливості залучати акціонерний капітал, і відповідає – ні. Успіх Гейтса обумовлений успіхом роками створюваної системи захисту підприємництва. Висновок де Сото полягає в тому, що бідні країни потребують вирішення політичного завдання - зміни організації системи власності таким чином, аби вона ста-

ла придатною для утворення капіталу [19].

Вітчизняна історія рясніє прикладами, коли запозичені технології хоч і приживалися на місцевому ґрунті, але не повною мірою розкривали закладений у них потенціал під впливом неефективних інститутів. Наприклад, модернізаційні поривання, започатковані в петровську епоху, щодо сприйняття утилітарних технологій Заходу забезпечили прорив у Європу. Однак пересаджена технологічна окантовка західної цивілізації з вирваною серцевиною – демократичним устроєм суспільного життя, системою економічних відносин, релігійною свободою тощо – в кріпосницькій царській Російській імперії з глибоко вкоріненими традиціями аграрного суспільства не дала тих результатів, як перша промислова революція в Англії чи друга – в Німеччині. Відтоді, з першого кроку на шляху модернізаційних змін, відбувалася безкінечна гонитва за успіхами Заходу, намагання подолати відставання. Апогеєм на цьому шляху стала радянська консервативна модернізація [20], що в економічному плані перетворила країну з аграрної в індустріальну, дала їй основні елементи сучасної технологічної цивілізації. Та все ж, доводиться визнати, - вона не створила соціально-економічних механізмів, що забезпечують саморозвиток економічної системи промислових суспільств, вбудованих стимулів до технологічних зрушень, забезпечення конкурентоспроможності економіки на базі інновацій.

Загальні контури специфіки зв'язку між інститутами і джерелами економічного росту, якими передусім є технологічні зміни, описав Д. Норт [17]. Вплив інститутів на технологічні параметри економічного розвитку відбувається наступним чином. Інституційна система (ключовою ланкою якої є надійність забезпечення інституту власності) визначає розміри трансакційних витрат, що у свою чергу через механізм цін задають рівень організації виробництва й застосовувані технології. Дійсно, існування ефективних факторних і товарних ринків вимагає складного набору інститутів, які заохочують мобільність виробничих факторів, швидку і просту пере-

дачу науково-технічної інформації та впровадження нових технологій. Діяльність економічних агентів на конкурентному ринку підпорядкована стимулам, що продукуються можливостями максимізації завдяки використанню у виробництві відповідних технологій.

Економічні системи з розвиненими ринковими відносинами забезпечують собі процвітання завдяки стабільності інституційної матриці, що базується на політичній системі з вбудованим механізмом стримування та противаги; на структурі прав власності, сприятливій для укладення довгострокових контрактів, що важливо для формування ринків капіталу та економічного росту. Така інституційна матриця сприяє складному неперсоніфікованому обміну, необхідному для політичної стабільності та для реалізації потенціальних економічних вигод від застосування сучасних технологій.

В реальному житті навіть на зразкових ринках інституційне поле складається не тільки з інститутів, що сприяють виявленню позитивних характеристик ринку, але й тих інститутів, що заважають. Тобто функціонують як позитивні для розвитку ринку, так і негативні (неефективні) інститути. Від того, в якому співвідношенні знаходяться позитивні й неефективні інститути, безпосередньо залежить економічний розвиток.

Застосовуючи логіку інституційного аналізу до дослідження особливостей перехідної економіки, можна висловити декілька міркувань.

Економічні системи перехідного типу, зокрема українська, зберігають традиції централізованого бюрократичного управління, яке в процесі політичних та економічних трансформацій дещо перетворилося у форму кланово-олігархічну, коли політична та економічна влада зрослися і знаходяться в руках представників кланів [21]. За цієї системи успішність будь-якої економічної діяльності, надійність додержання виконання контрактів, отримання власності та збереження її тощо залежать від особистої приналежності економічного агента до клану або близь-

кості до державної влади. Тобто політичний та економічний обмін визначається персоніфікованими відносинами. Ці відносини є наслідком такої інституційної системи, що не забезпечує політичної стабільності, блокує природний механізм дії ринкової конкуренції, не гарантує права власності і не дозволяє повною мірою реалізувати потенціал сучасної технології, а відтак гальмує інноваційну активність економічних агентів.

У сучасній господарській практиці в Україні масового характеру набули явища перерозподілу прав власності за примхою більш впливових кланів, руйнування бізнесу прибічників одних політичних течій руками державних посадовців на замовлення з табору політичних опонентів. Клани визначають політичний курс країни, призначення на державні посади, формують законодавство, вирішують господарські спори (замішуючи судові органи), а потім збирають економічні дивіденди. При цьому про соціально-економічну ефективність не йдеться жодним чином. Інститути і формальні правила створюються в інтересах тих, хто має достатньо влади, аби генерувати корисні для себе нові правила. Намагання успішно продовжувати економічні реформи, як у скелю, упирається у необхідність політичних змін. Будь-які новатори та носії інноваційних технологій (незалежно чи то Білл Гейтс, чи хтось інший) залежать від чинної судової системи, від державного управління й мають бути впевнені у незаперечному захисті своїх прав, як передумові для розкриття власного людського потенціалу. Отже, подальше вирішення економічних завдань залежить від якості політичних реформ та політичних інститутів.

Існуюча інституційна система породжує високі витрати здійснення трансакцій, а слабо забезпечені права власності призводять до застосування технологій з низькою часткою основного капіталу та заважають укладенню довготермінових угод. Зазвичай бізнес у таких умовах у загальній масі є дрібним і не має перспектив росту (за виключенням того, що управляється державою або знаходиться під її за-

хистом, а відповідно, впливових на теперішній час кланів). Чисельні перешкоди у законному вирішенні господарських проблем (розмитнення вантажу, відшкодування податкового кредиту з ПДВ, неплатежі за відвантажену продукцію чи виконані роботи або контроль інших угод) створюють організацію виробництва, відмінну від тієї, яка потрібна для високорозвиненої країни. Перелічені та їм подібні проблеми можна вирішити за допомогою хабарів, але при цьому виникають тіньові трансакційні витрати, які істотно спотворюють співвідношення цін, отже впливають й на технології, що застосовуються.

Детермінантою економічного розвитку є інноваційний процес як системне явище, результат від різновекторної взаємодії інститутів й економічних агентів, в якому лінійні зв'язки в ланцюжку "наука – виробництво – споживання" є лише однією з багатьох складових. Інноваційний процес фокусується навколо підприємства. Саме на підприємстві здійснюється практична реалізація інновацій, випускається продукція, що пропонується споживачу, сприймається зворотній відгук від споживача до товаровиробника й передається далі до науки. Наука може тільки продукувати знання, пропонувати нові технології, що здатні підвищити конкурентоспроможність продукції підприємств, рекламувати їх і тим формувати попит. Для науки важливо сприймати запити ринку та адекватно задовольняти їх. Споживачем результатів наукових розробок є підприємство, його попитом визначається обсяг ринку наукової продукції. За відсутності інших стимулів (головне – з боку прав власності) масштаб ринку стає найбільш важливим фактором інновацій та технологічних змін [17]. Обвальне зменшення масштабів ринку в Україні в 1990-ті роки як внаслідок кризового спаду виробництва, так і розірвання внутрішньосоюзних економічних зв'язків було чи не основною причиною звуження попиту на наукові дослідження та розробки.

Проведене дослідження дає підстави для наступних висновків:

- аналіз специфіки інституційного

середовища, що сформувалося в країні в результаті політичних і економічних реформ у пострадянський період, свідчить про накопичення негативних для розвитку економіки знань факторів. Адекватною оцінкою стану справ у країні є визнання явища віртуалізації політико-економічної системи, що проявляється через компоненти - віртуальну владу, віртуальну економіку, віртуальна власність. Якісні параметри зростання свідчать про його екстенсивний характер - відбулася деградація структури економіки в напрямку від високотехнологічної індустріальної в бік сировинної добувної, впав її науково-технічний рівень. Процеси роздержавлення та приватизації, проголошеною метою яких було підвищення ефективності економіки, досі не дали очікуваних результатів. Нова власність не призводить до інвестицій та інновацій, у результаті закриваються можливості для росту економіки та добробуту населення в майбутньому;

- в Україні, яка набуває статусу країни з ринковою економікою, переважають неефективні інститути у вигляді існування нерівних умов конкуренції, встановлення монопольних обмежень, створення перешкод свободі підприємництва, пригнічення попиту на інноваційні фактори виробництва, що заважає звичайному розвитку;

- зниження рівня технологічного розвитку економіки України, відсутність вагомих зрушень в інноваційному процесі, згортання масштабів науки має інституційне підґрунтя. Отже, подальше вирішення стратегічних завдань запровадження інноваційної моделі економічного розвитку залежить від якості політичних і економічних інститутів, що формуються в результаті реформ.

Література

1. Наука України. Стат. збірник. – К.: Міністерство статистики України. – 1996. – С.12, 39.
2. OECD Science, Technology and Industry Scoreboard // OECD, 2003
3. Розраховано за даними: Наукова та інноваційна діяльність в Україні -

- К.:2003 - с.71; Статистичний щорічник України за 2002 рік – К.: Техніка. – 2003. – с.64; Державний комітет статистики України - Національні рахунки - <http://www.ukrstat.gov.ua/indexu.html>
4. Пасхавер О. Українські реформи або приватизацію ніхто не любить // Дзеркало тижня. – 2003. - №34
 5. Послання Президента України до Верховної Ради України 30 квітня 2002 р. „Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 роки” // <http://www.president.gov.ua/officdocuments>
 6. Безчасний Л.К., Мельник В.П. Фактор інновацій в моделях економічного зростання. //Інноваційний фактор сталого економічного зростання: Зб. наук. пр. / НАН України. – К.: 2002. – с. 4-23
 7. Осецький В.Л. Інвестиції та інновації: проблеми теорії і практики. Монографія. – К.: ІАЕ УААН, 2003. – с.64 (412 с.)
 8. Інноваційна стратегія українських реформ / Гальчинський А.С., Геєць В.М., Кінах А.К., Семиноженко В.П. – К.: Знання України, 2002. – с.148 (336 с.)
 9. Закон України „Про наукову і науково-технічну діяльність” // Відомості Верховної Ради (ВВР).- 1992.- N 12.- ст.165; Закон України „Про інноваційну діяльність” від 4 липня 2002 року N 40-IV; Указ Президента України „Про заходи щодо залучення коштів, отриманих від приватизації державного майна, на інноваційне інвестування підприємств, що мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави” від 15 липня 2000 року N905/2000; Указ Президента України від 22.08.2001 “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 03.07.2001 “Про невідкладні заходи щодо виводу з кризового стану науково-технічної сфери України і створення реальних умов для переходу економіки на інноваційну модель розвитку”
 10. Дементьев В.В. Власть: экономический анализ. Основы экономической теории власти: Монография. – Донецк: Каштан, 2003. – с.5 (200 с.)
 11. Кредисов В. Роль біхеворіальних чинників у побудові ринкової інституційної системи // Економіка України. – 2003. - №12. – с. 46-50
 12. Крупка М.І. Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України. – Львів: Видавн. центр Львівського національного ун-ту ім. І.Франка, 2001. – с.116 (608 с.); Осецький В.Л., с. 72
 13. Довгий С.О. Інституціональне забезпечення інноваційного розвитку економіки України: законодавча база та інститути у сфері інноваційної діяльності // Утвердження інноваційної моделі розвитку економіки України. Матеріали науково-практичної конференції. – К.: НТТУ „КПІ”, 2003. - с.83-90
 14. Інноваційна складова економічного розвитку: Монографія / НАН України, Ін-т економіки. Відп. Ред. Л.К.Безчасний. – К.: 2000. – 262 с.; Інноваційний фактор сталого економічного зростання: Зб. наук. пр. / НАН України, Ін-т економіки. Редкол.: Л.К.Безчасний (відп. ред.) та ін. – К.: 2002. – 128 с.
 15. Антонюк Л.Л., Поручник А.М., Савчук В.С. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації: Монографія. – К.: КНЕУ, 2003. – 394 с.
 16. Баумоль У. Чего не знал Альфред Маршалл: вклад XX столетия в экономическую теорию // Вопросы экономики. – 2001. - №2. – с.73-107
 17. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / Пер. з англ. — К. : Основи, 2000. — 198с.
 18. Коуз Р. Фирма, рынок и право. М: Дело, 1993 – С. 87-112; Егертсон Т. Экономическое поведение и инсти-

- туты / Пер. с англ. – М.: Дело, 2001. – С. 116-132
19. Де Сото Э. Загадка капитала: Почему капитализм торжествует на Западе и терпит поражение во всем остальном мире. – М.: Олимп-Бизнес. – 2001. – 263 с.
20. Вишневыский А. Серп и рубль. Консервативная модернизация в СССР. — М. : ОГИ, 1998. — С. 6-8
21. Мостова Ю. Нічим дихати // Дзеркало тижня. – 2003. - №49.

Статья поступила в редакцию 15.01.2004

П. Г. ІЖЕВСЬКИЙ,
Хмельницький державний університет

ВПЛИВ ТА ВРАХУВАННЯ ТРАНСАКЦІЙНИХ ВИТРАТ ПРИ ВИБОРІ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ ФОРМИ ТРАНСФЕРУ ТЕХНОЛОГІЙ

В умовах ринкової економіки однією з найактуальніших проблем виробничого підприємства є забезпечення інноваційності, яка прямо впливає на його загальну конкурентоспроможність. Проте через об'єктивні причини відсутності коштів, більшість українських підприємств (особливо середніх і малих) не можуть самостійно розвивати власну інноваційну базу, а тому трансфер технологій є для них єдиним шляхом інноваційного розвитку.

Питанням процесу трансферу технологій, зокрема класифікацією організаційних форм, останнім часом займаються вітчизняні дослідники В.Денисюк і О.Чернобай [1], Т. Щедрина [2], які по-різному класифікують форми трансферу технологій. Наприклад, перші класифікують форми за об'єктами обміну, характером взаємозв'язку між партнерами; Т. Щедрина за уречевленістю технологій та за їх призначенням. Проте зазначені автори спільні в єдиному – існує безліч класифікацій організаційних форм трансферу технологій, а основною проблемою є відсутність єдиних критеріїв класифікації та вибір серед їх розмаїття тих, що у вітчизняних умовах забезпечать підприємствам оптимальні результати залучення новітніх технологій.

Трансфер технологій – це комерційний договірний процес двох сторін з передачі на певних умовах фактору виробництва – технології, що за своєю суттю є нема-

теріальним активом, передача якого здійснюється як в матеріальній, так і нематеріальній формі та має за мету підвищення конкурентоспроможності сторони покупця, водночас задовольняючи певні інтереси сторони продавця під час та після закінчення терміну дії угоди.

Трансфер технологій включає в себе інвестиційні, організаційні та інноваційні моменти, які в свою чергу містять значну кількість факторів впливу на взаємодію сторін цього процесу. Натомість множинність факторів відіграє негативну роль при виділенні та класифікації організаційних форм трансферу, оскільки передбачає велику кількість поєднань зазначених факторів за різних умов.

Причиною складності класифікації та вибору є відсутність чіткої методології визначення ефективності ринкових трансакцій. Дана стаття направлена на виділення класифікації організаційних форм трансферу технологій, яка б враховувала ступінь використання ринкового механізму, а отже і витрат, пов'язаних з кожним конкретним випадком трансферу і вибором конкретної організаційної форми.

На сьогодні загальноприйнятим є підхід, за якого ефективність операції, процесу, діяльності визначається порівнянням отриманого до витраченого, що дає